

FRANZ MEHRING AKO HISTORIK FILOZOFIE

F. Mehring, *K dejinám filosofie*. Preložili A. Jaurisová, I. Sviták, A. Šabatková. Doslov napísal I. Dubský. Praha 1959, 410 strán.

Objemný zväzok Mehringových historicko-filozofických i niektorých ďalších filozofických statí, článkov, predslovov, recenzií a pod. je výstižným dokumentom zložitých osudov marxistickej filozofie v desaťročiach, tvoriacich prechod medzi XIX. a XX. storočím. Široký výber z týchto prác, ktorý nám recenzovaná kniha podáva, sprístupňuje konečne veľkému okruhu čitateľov závažné plody Mehringovej filozofickej tvorby a umožňuje pomocou nich nahliadnuť do teoretického odrazu obdobia dozrievajúcej zrady predákov II. internacionály, ktoré však je zároveň obdobím počiatkov formovania sa marxistickej ľavice v sociálnych demokraciách, obdobím plným ideologických zápasov a boja o zachovanie čistoty a revolučnej podstaty marxizmu.

Mehring stojí uprostred spoločenských zápasov svojej doby. A od počiatku posledného desaťročia XIX. storočia, po všetkých tých nesmierne bolestných skúsenostiach a metamorfózach, ktoré tento bojovník proti korupcii a politickým podvodom prekonal, zostal konečne neochvejne na stanovisku proletariátu. Znakom celého jeho diela je aktuálnosť. Áno, tento veľký marxistický historik je autorom svojej doby, autorom plným aktuálnosti. Táto je sprievodným znakom aj jeho filozofických prác.

Aj v článkoch a statiach venovaných jednotlivým postavám i prúdom v dejinách filozofie nachádza plný výraz Mehringova doba, jeho zástoj v nej a priamo ideologické i politické záujmy proletariátu. Dejiny filozofie sú tu úzko spojené s triednymi bojmi súčasnosti. A to nie iba stránickou interpretáciou jednotlivých ich zjavov a problé-

mov, marxistickým prístupom k nim, ale aj živými, často neobyčajne duchaplnými, výstižnými analógiami a paralelami. Prítomnosť sa tu zhliaha obnažená v zrkadle minulosti a je to prenikavé svetlo, v ktorom jej kazy vystupujú s prekvapujúco usvedčujúcou silou. Na stránkach sociálnodemokratickej tlače, kde boli v tomto výbere zhrnuté Mehringove state poväčšine publikované, ukazuje autor robotníckemu čitateľovi genézu tých svetoborných myšlienok, v mene ktorých ho chce vtedajší nemecký „priateľ ľudu“, meštiacky liberál vykúpiť. Ukazuje, a obzvlášť široko a zaujímavo je to v prípade Kanta a novokantovcov, ako už prorok, ktorého sa vykupitelia dovolávajú, nebol tak celkom bez hriechov a ako jeho myšlienky, na jeho dobu veľké a významné, sú postupne znehodnocované v ústach generácií jeho epigónov, i vtedajších dobromyseľných (pretože o dobrom úmysle novokantovcov, revizionistov atď. Mehring, ako uvidíme nižšie, ani nepochybuje!) mesiášov. Takéto aktualizovanie dejinno-filozofickej problematiky, spojené so skvelým Mehringovým zmyslom pre históriu ako i pre otázky súčasného triedneho boja, robí jeho články majstrovskými. To je práve najvýraznejšia a azda i najpodnetnejšia črta Mehringových statí o dejinách filozofie.

Táto črta Mehringových prác z dejín filozofie pôsobí nutne aj na jeho výber problematiky: okrem niekoľkých článkov o starovekej filozofii, napísaných v spojitosti s Marxovou doktorskou dizertáciou a okrem pár článkov o novovekej filozofii, z ktorých obzvlášť dôležitý je článok o Lockovi, pretože veľmi jasne ukazuje prednosti i nedostatky Mehringovej metódy práce na dejinách filozofie (a preto je správne, že ho usporiadatelia výberu zaradili miesto úvodu), prevažná časť prác sa týka súdobej

nemeckej filozofie. I tu je však rozvrstvenie. Sú tu jednak práce o klasikoch nemeckého idealizmu, ktoré vedú čitateľa poväčšine k záveru, že ich liberalistickí nasledovatelia — Mehringovi účastníci — sú iba málo výrazné tieň, potulujúce sa po zrúcaninách monumentálnych, i keď len v zdusných stavieb, vybudovaných klasikmi. Ďalej sú tu práce zamerané proti ideológom nemeckého imperializmu (Nietzsche, Schopenhauer, E. von Hartmann). A konečne kritika filozofických prúdov spojených so súdobou prírodovedou, vrátane mechanistického materializmu a kritika revizionizmu.

Spomenuli sme vyššie, v spojitosti s článkom o Lockovi, Mehringovu metódu skúmania dejín filozofie. Táto metóda vyplýva z celkového Mehringovho chápania marxistickej filozofie. To je však problém sám osebe a na jeho rozvedenie je recenzia príliš úzka. Ostatne, širšie sa ním zaoberá I. Dubský v pomerne obsiahlom doslove, keď oboznamuje čitateľa s Mehringovou osobnosťou, vývojom i hlavnými problémami jeho diela. Tu treba povedať aspoň toľko, že Mehring, ako sa to dočítame vo viacerých statiach uverejnených v recenzovanom výbere (hlavne v oddiele Historický materializmus), vlastne stotožňuje marxistickú filozofiu s historickým materializmom, pričom ho chápe, keď to zoberieme doslovne, iba ako metódu skúmania dejín. Takéto chápanie nachádza potom výraz aj v jeho prácach o dejinách filozofie. Ako motto mu tu slúži názor F. A. Langeho: „Niet žiadnej filozofie, ktorá by sa vyvíjala sama zo seba, či už v protikladoch alebo v priamej línii, ale sú iba filozofujúci muži, ktorí sú spolu so svojim učením deňmi svojej doby“ (str. 7). Vnútorňá genéza filozofie (i jej jednotlivých smerov) ostáva vo väčšine prípadov mimo záujmu Mehringa a do popredia výrazne vystupuje historický, politicko-ekonomický a vôbec spoločenský základ tejto genézy. Dochádza tak k neproporcionálite, pochopiteľnej u Mehringa, ktorý sa zaujíma o dejiny filozofie predovšetkým ako historik, ako to možno vidieť na skvelých postrechoch o dejinách filozofie v takých jeho prácach, ako sú *Dejiny Nemecka od konca stredoveku*, *Lessingovská legenda*, *Dejiny nemeckej sociálnej demokracie*, nehovoriac ani o rozbohere marxistickej filozofie v Marxovom životopise. Keď zoberieme toto všetko do

úvahy, možno len súhlasiť s názorom I. Dubského, že „Mehring chápe dejiny filozofie nie ako súčasť filozofie, ale ako *zlomok všeobecnej historiografie*“ (382). Toto zjednodušenie marxistického prístupu k dejinám filozofie nič neuberá na zaujímavosti jeho prác a hĺbke postrehov. Tieto práce nemajú nič z toho smutne známeho povrchného „ekonomizovania“. Ak Mehring nedoceňuje vnútornú dialektiku vývinu poznania, je priam majstrom v postihovaní dialektických protirečení tej-ktorej doby. V jeho riadkoch niet schém, história je tam živá, priam tak ako súčasnosť. A preto aj konzekvencie vyvodzované zo spoločenskej situácie tej-ktorej doby pre filozofiu nevynievajú ako fatalistické „príkazy“ histórie, ale ako výraz zložitosti doby, v ktorom sa prelinajú objektívne historické zákonitosti s postojom mysliteľa a jeho triedy k súčasnosti a nie v bezvýznamnej miere i jeho osobné životné osudy.

Mehring chápe význam nemeckej klasickej filozofie, od Kanta po Feuerbacha, pre marxizmus a nachádza slová ocenenia pre jej tvorcov, nevzdávajúc sa, pravda, práva na kritiku. Čo je však na historicko-filozofických statiach obzvlášť zaujímavé, to je spôsob, ako využíva názory týchto filozofov pre polemiku s tými, ktorí sa hlásia k ich odkazu. Povedali sme už, že Mehringova kritika Kanta odhaľuje slabosti novokantovcov. To však Mehringovi nestačí: sám Kant usvedčuje novokantovcov z falšovania svojich názorov, ktoré sa zdali týmto jeho „socialistickým“ nasledovníkom ešte po sto rokoch pripokrokové (pozri stať *Kant a socializmus*). A podobne je to i s ďalšími filozofickými autoritami. Keď Mehring nechá prehovoriť Fichteho jeho vlastnými slovami k slávnej akadémii vied a jej slávnostnému rečníkovi, strojacemu sa predniesť na počesť 100. výročia Fichteho narodenia nadšený prejav, je to už verejný výsmech meštiackeho pokrytectva. A ako víťaz vychádza z tejto polemiky medzi Fichtem a štátnym radcom Büllowom — sociálna demokracia. Tá totiž nehovorí o Fichtem s pátosom, naopak: hovorí o nedostatkoch jeho filozofie, ale vidí v ňom jednako len príliš veľkého a v mnohom smere demokratického mysliteľa, než aby bez protestu dovolila hanobit jeho pamiatku oslavnými rečami oficiálnych rečníkov buržoázie. Jedna

zo skvelých ukážok správneho postoja proletariátu a jeho strany k myšlienkovému dedičstvu minulosti! A tento Mehringov zmysel pre polemiku sa nevzťahuje len na klasickú filozofiu, ale preniká všetky jeho práce.

Mehring sa stavia odmietavo k „filozofii kapitalizmu“ Nietzscheho, práve tak ako Schopenhauera alebo E. von Hartmanna. Poukazuje na to, že zatiaľ čo maloburžoázia sa snaží klamať sama seba a predovšetkým proletariát sladkým ošialom „demokratického“ liberalizmu, veľkoburžoázia našla svojich ideológov v Schopenhauerovi a Nietzsche, ktorí celkom jasne formulujú jej názory na demokraciu a problémy spoločnosti vôbec. Ale porovnanie liberálnych maloburžoázných filozofov s „filozofmi kapitalizmu“ nevychádza zato nijako zvlášť v prospech tých prvých. Ako usvedčujúco a paradoxne znie, keď Mehring v boji proti novokantovskému „späť ku Kantovi“ volá posmešne síce, ale nie bez seriózneho podkladu: „späť ku Schopenhauerovi“. Poukazom na princípy etiky jedného i druhého dokazuje, že „spätne ťaženie ku Kantovi je nanajvýš konfúzna a filisterská vec, takže vzhľadom naň znie dokonca volanie: späť ku Schopenhauerovi takmer ako revolučné zatrubenie“ (str. 149).

Zaujímavú časť výboru tvoria Mehringove články, v ktorých sa zaoberá rôznymi smermi revizionizmu, Mehringova kritika revizionizmu je až udivujúco mierna. Treba dobre rozumieť: mierna, a nie azda zmierlivá, kompromisnícka. Miernosť tejto kritiky vyplýva z Mehringovho podceňovania teórie. A napr. machisti revidovali iba (!) teóriu. A keď sme už pri machistoch a teda pri otázkach gnozológie a dialektiky prírody, pripomeňme, že Mehring výslovne stotožňuje marxistickú filozofiu s historickým materializmom, tvrdiac, že v oblasti problémov prírodovedy ostali Marx a Engels uvedomele pri mechanistickom materializme. Preto kritizuje machistov iba za idealistické názory na spoločnosť vyhlasujúc doslovne: „...Mach nechce byť filozofom, ale je význačným prírodovedcom, ktorý je tak ako Darwin dosť skromný alebo tiež sebavedomý, aby sa obmedzil na odbor, ktorý vedecký ovláda. Potiaľ sa Mach znamenite zhoduje s Marxom, ktorý vyhodil všetku filozofiu a duchovný pokrok ľudstva videl

len v praktickej práci na poli dejín a prírody“ (211). Keď sa o pár strán ďalej dočítame, že „vedecká metóda prírodných vied nemôže nič dať marxizmu, ktorý je práve celkom inou metódou“ (219), mnoho sa nám na jeho vyššie citovanom postoji k Machovi vyjasní.

Hoci kritika vedy najnebezpečnejšieho, novokantovského prúdu revizionizmu zaberá veľa miesta, ani tu nie je Mehring príliš útočný. A novokantovci, medzi nimi hlavne Vorländer a Bernstein, siahali predsa na základné tézy historického materializmu. Napriek serióznosti Mehringovej kritiky revizionistov je ona príliš mierna, než aby ich mohla hlbšie a pred širokou verejnosťou plne odhaliť. Natíska sa priamo neodbytné porovnanie tohto postoja nemeckého marxistu Mehringa s postojom ruského marxistu Lenina k revizionizmu. A pod touto paralelou osôb sa skrýva druhá, hlbšia: nemecká sociálna demokracia, preniknutá napriek snahám Mehringa a ďalších ľavých marxistov revizionizmom a oportunizmom v politike a revolučná ruská strana boľševikov. Výstižne to, v súvislosti s týmto, napísal o Mehringovi W. Pieck: „Jeho boj nebol ako boj celej nemeckej ľavice vždy dosť dôsledný, lebo nemeckí ľavičiarci sa nevedeli pozvniest na výšku poznatkov Lenina a boľševikov. Je príznačné, že Mehring sa mylil tam, kde sa vzdialil z pevnej pôdy historického materializmu. Len tým možno vysvetliť, že nepochopil korene revizionizmu, že nespoznal hospodárske zmeny v Nemecku a v kapitalistických krajinách na prelome storočia, že nechápal vnútornú súvislosť medzi imperialistickými extraprofitmi a vznikom tenkej hornej vrstvy robotníctva, skorumpovanej monopolistickým kapitálom. Podceňoval preto pôsobenie revizionistických ideí na robotnícku triedu a uspokojil sa presne tak ako Rosa Luxemburgová dokazovaním odklonu od marxizmu, bez toho, že by bol žiadal odstránenie nositeľov revizionistických náhľadov zo strany.“ (Prejavy a články, 367.) Nazdávame sa, že by bolo bývalo vhodné venovať v doslove k výboru viac miesta rozboru tohto Mehringovho postoja k revizionizmu, pretože on úzko súvisí nielen s dobovými okolnosťami, ale aj s omylmi v teórii.

Okrem článkov z dejín filozofie obsahuje výbor ďalej tri state o historickom materia-

lizme, ktoré umožňujú čitateľovi spresniť si predstavu o jeho chápaní historického materializmu a marxistickej filozofie vôbec. Zaujímavý je tiež oddiel *Socializmus a náboženstvo*, kde upútajú pozornosť Mehringove názory na počiatky kresťanstva, jeho riešenie pomeru proletariátu k náboženstvu ako aj niektoré protináboženské argumenty.

Vydanie výberu z Mehringových filozofických prác možno iba privítať. Veď v nich pred čitateľa predstupuje nielen jeden z významných marxistických mysliteľov, ale v jeho životom kypiacich riadkoch sa nám otvára pestrý obraz jeho doby. A pre pracovníkov v odbore filozofie poskytuje Mehringov príklad veľa podnetov na zamyslenie sa nad naozaj živým spojením filozofie s aktuálnymi otázkami triedneho boja robotníckej triedy.

Milan Žigo

V. P. TUGARINOV, *SOOTNOŠENIJE KATEGORIJ ISTORIČESKOGO MATERIALIZMA*. (Izdateľstvo leningradského univerzitetu, 1958, strán 117.)

Rozpracovanie kategórií dialektického a historického materializmu je dôležitým prostriedkom a formou ďalšieho rozvíjania marxisticko-leninskej filozofie. Preto treba len vrelo vítať Tugarinovu prácu, ktorá rieši vzájomný vzťah kategórií historického materializmu.

Ak máme porovnať rozpracovávanie kategórií dialektického materializmu a kategórií historického materializmu, zbadáme, že väčšina filozofov venovala doteraz prevažne pozornosť iba kategóriám dialektického materializmu. Analýza kategórií historického materializmu zostávala akosi stranou. Preto o to viac pozornosti si zaslúži táto kniha.

Autor zameriava svoju prácu — rozdelenú do 6 kapitol — na vysvetlenie základných kategórií historického materializmu vzatých v ich vzájomnej súvislosti.

V prvých 3 kapitolách knihy sa osvetľujú spoločné problémy témy: vymedzuje sa vzťah dialektického materializmu a historického materializmu ako aj ich kategórií. Vzťah dialektického materializmu a historického materializmu rieši autor taktó: vychádzajúc z kritiky niektorých filozofov, ktorí historický materializmus chápú ako vedu nefilozofickú, ale špeciálnu ako napr. fyzika,

alebo historické vedy, poukazuje na to, že tieto pokusy vedú k oddeleniu historického materializmu od dialektického materializmu, k poníženiu vedenia a teoretickej sily i dialektického i historického materializmu. Dialektický a historický materializmus sú silne predovšetkým v svojej jednote. To si dobre uvedomili už revizionisti II. internacionály ako i súčasní nepriatelia marxizmu, ktorí sa pokúšali a pokúšajú rozbiť práve túto jednotu. Historický materializmus je súčasť marxistickej filozofie. To však je iba jedna stránka veci. Druhá spočíva v tom, že historický materializmus nemožno úplne stotožniť s dialektickým materializmom. Dialektický materializmus je veda o naj všeobecnejších zákonoch prírody, spoločnosti a ľudského myslenia, t. j. veda o takých zákonoch, ktoré platia vo všetkých týchto 3 oblastiach. Historický materializmus je zase veda o zákonoch spoločenského vývinu, t. j. o takých zákonoch, ktoré platia iba v spoločenskej forme pohybu hmoty. Čiže historický materializmus sa odlišuje od dialektického materializmu predovšetkým rozsahom pôsobenia svojich zákonov.

Niektoré zákony historického materializmu sú spoločné s dialektickým materializmom — napríklad zákon vzťahu bytia a vedomia. Ale historický materializmus má i svoje vlastné zákony — napríklad zákon vzťahu ľudových mäs a osobnosti v dejinách. Jednako však obe skupiny zákonov sú špecifické pre historický materializmus v tom zmysle, že tieto zákony platia v oblasti spoločenských javov špecifickým spôsobom.

Niektoré kategórie historického materializmu nemajú analógiu s kategóriami v dialektickom materializme, napr. pojem výrobných síl a výrobných vzťahov, ekonomika, politika a iné. Táto skupina kategórií je spojená s dialektickým materializmom v historickom materializme predovšetkým marxistickou dialektickou metódou. Druhá skupina kategórií historického materializmu je spojená s dialektickým materializmom ešte tesnejšie, ich spoločným zmyslom. Príkladom takých kategórií sú kategórie spoločenského bytia a spoločenského vedomia, v ktorých sa predlžuje a konkretizuje dialektickomaterialistický zmysel a obsah pojmu bytia a vedomia vôbec. Preto analýza zmyslu a vzťahu kategórií spoločenského bytia a spoločenského vedomia nemôže byť odtrhnutá